

ŚLĄSKA REPUBLIKA UCZONYCH
SCHLESISCHE GELEHRTENREPUBLIK
SLEZSKÁ VĚDECKÁ OBEC



Vol. 3

red. / hg. v. / red.

Marek Hałub, Anna Mańko-Matysiak

Neisse Verlag

Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe

Wrocław 2008

Recenzent / Gutachter / recenzent:

Prof. dr hab. Wojciech Kunicki

Przekład na j. niemiecki i polski / Übersetzungen ins Deutsche und Polnische /
Překlad do němčiny a polštiny:

kolektyw autorski / Autorenkollektiv / autorský kolektiv

Przekład na j. czeski / Übersetzungen ins Tschechische / Překlad do češtiny:

Alena Heroutová

Projekt okładki:

Adam Łowczycki

DTP:

Aleksandra Dudzińska

Aleksandra Ziemiańska

Edycja finansowana przez Bertholda Beitz z Essen

Dieses Werk ist durch eine finanzielle Unterstützung
von Herrn Berthold Beitz, Essen, gefördert worden

Tuto edici financoval Berthold Beitz s Essenu

ISSN 1733-2699

ISBN 978-83-7432-359-8

ISBN 978-3-940310-35-4

Neisse Neisse Verlag

Verlag Neustädter Markt 10, 01097 Dresden, tel. 0351 810 7090, fax 0351 810 7346

www.neisseverlag.de, mail@neisseverlag.de



Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe
50-011 Wrocław, ul. T. Kościuszki 51A, tel. (+48) (0)71 342 20 56, fax (0)71 341 22 04
<http://www.atut.ig.pl>, e-mail: oficyna@atut.ig.pl



JAN GAWLAS – ŚLĄSKI TWÓRCA EWANGELICKIEJ MUZYKI KOŚCIELNEJ

Marek Pilch (Wrocław)

Podjęcie tematu twórczości religijnej Jana Gawlasa związane jest z moimi zainteresowaniami ewangelicką muzyką kościelną, zamiarem wydania dzieł organowych i chóralnych Gawlasa oraz pracą artystyczną nad interpretacją utworów tego kompozytora. Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na ten prawie zapomniany, aczkolwiek ważny wycinek śląskiej kultury muzycznej.

Temat twórczości Gawlasa był już podejmowany wielokrotnie w środowisku muzyków na Górnym oraz Cieszyńskim Śląsku. Ślady jego życia i twórczości znajdziemy tam w pracach magisterskich Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, Akademii Muzycznej w Katowicach, w artykułach prasowych, w zeszytach naukowych, notach okolicznościowych, audycjach radiowych itp. Oprócz tych uczelni odnajdziemy muzykę Gawlasa – zwłaszcza religijną – w repertuarze ewangelickich chórów Śląska Cieszyńskiego oraz w działalności pojedynczych osób bezpośrednio z nim związanych. Mimo to, oraz mimo znaczenia twórczości Gawlasa dla śląskiej i polskiej kultury muzycznej, pozostaje on niemalże w ogóle nieznanym.

Fakt, że muzyka Gawlasa jest praktycznie niewykonywana, spowodowany jest przede wszystkim brakiem wydania jego dzieł. Brak również całościowej, kompetentnej monografii wraz z usystematyzowaniem twórczości i pełną jej analizą.

Jeśli chodzi o prace powstałe do tej pory, należy zaznaczyć, iż większość z nich dotyczy tylko wybranego obszaru twórczości Gawlasa. Jedyna do tej pory monografia to praca magisterska Violetty Honkisch *Jan Gawlas 1901-1965. Zarys życia i twórczości*¹.

Aby dopełnić wizerunku Gawlasa kompozytora, oprócz prac zajmujących się muzyką religijną – organową oraz chóralną, należałoby sięgnąć po opracowania dotyczące muzyki świeckiej – chóralnej i instrumentalnej. Do tego obszaru twórczości należy muzyka do tekstów poetyckich, ludowa, patriotyczna czy instrumentalna koncertowa z ostatniego okresu twórczości Gawlasa. W kontekście twórczości ludowej na uwagę zasługuje praca magisterska Ewy Smędzik *Pieśni Śląskie op. 30 Jana Gawlasa na chór mie-*

¹ V. Honkisch, *Jan Gawlas 1901-1965. Zarys życia i twórczości*. Praca magisterska. Uniwersytet Śląski, Cieszyn 1983.

szany *a cappella*. *Uwagi analityczne i metodyczne*². Jeśli chodzi o muzykę instrumentalną z ostatniego okresu twórczości Gawlasa na uwagę zasługuje praca Marii Czogały-Bilińskiej³. W zakresie pedagogiki reprezentatywne są wspomniane w dalszej części tekstu podręczniki autorstwa Gawlasa.

Mniej już aktualnymi źródłami informacji o twórczości Gawlasa są noty biograficzne zamieszczone w *Słowniku muzyków polskich*⁴, *Almanachu polskich kompozytorów współczesnych*⁵ czy w *Encyklopedii Muzycznej PWM*⁶. *Słownik muzyków polskich* zamieszcza wprawdzie najobszerniejszy spis kompozycji Gawlasa, zastrzega sobie jednak niekompletność danych. Znaczenie twórczości religijnej jest praktycznie pominięte w wymienionych źródłach. Co dziwne, znaczenie muzyki ludowej – a nie religijnej – podkreśla również nota zamieszczona w słowniku *Ewangelicy w Polsce*⁷ (!). Zamieszczony w niniejszej pracy wykaz kompozycji jest przedrukiem i jakkolwiek należy przypuszczać, że jest to prawie kompletny wykaz dzieł religijnych, to zastrzec trzeba, że nie jest to opracowanie zamknięte.

Jeśli chodzi o twórczość religijną, na szczególną uwagę zasługuje praca Iwony Kowali *Chóralne pieśni religijne a 'cappella Jana Gawlasa*⁸. Jako kompilacja i częściowy jej przedruk, powstała w roku 2002 broszura *Jan Gawlas kompozytor i człowiek wiary* wydana przez wydawnictwo Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego „Augustana” i Towarzystwo Ewangelickie w Cieszynie⁹ z okazji 100-lecia urodzin kompozytora. Praca Iwony Kowali – powstała przy znacznej współpracy Tadeusza Sikory oraz Ryszarda Gabryśia – jest miarodajnym i chyba jedynym obszernym opracowaniem dotyczącym chóralnej twórczości religijnej Gawlasa. Oprócz analizy formalnej wybranych utworów, autorka dużo miejsca poświęca sferze duchowej, religijnej oraz osobowości Jana Gawlasa, bazując na świadectwach osób związanych z nim bezpośrednio. Zamieszcza ona – w oparciu o materiały zebrane przez Tadeusza Sikorę – katalog utworów religijnych-

² AM im. Karola Szymanowskiego w Katowicach. Katowice 1993. Promotor Ryszard Gabryś.

³ M. Czogała-Bilińska, *Kompozytorzy Ziemi Cieszyńskiej*, PWSM, Katowice 1974, Wydział Wychowania Muzycznego.

⁴ *Słownik muzyków polskich* pod red. J. Chomińskiego, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, t. I, Kraków 1964. Hasło Jan Gawlas.

⁵ B. Schaeffer, *Almanach Polskich Kompozytorów Współczesnych*, Kraków 1956; nota o Janie Gawlasie, s. 21 w *Encyklopedii muzycznej PWM*.

⁶ *Encyklopedia muzyczna PWM*, część biograficzna pod red. Elżbiety Dziębowskiej, PWM 1987. Hasło Jan Gawlas.

⁷ J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce, Słownik Biograficzny XVI-XX wieku*, Wydawnictwo Augustana 1998.

⁸ *Chóralne pieśni religijne a 'cappella Jana Gawlasa*, praca magisterska napisana pod kierunkiem doc. Ryszarda Gabryśia, Uniwersytet Śląski filia w Cieszynie, Instytut Wychowania Muzycznego, Cieszyn 1993.

⁹ I. Kowala, *Jan Gawlas kompozytor i człowiek wiary*, Wydawnictwo Augustana, Towarzystwo Ewangelickie, 2002.

chóralnych¹⁰. Oprócz tego praca wzbogacona jest aneksami zawierającymi obszerny wywiad z Tadeuszem Sikorą, wspominającym Jana Gawlasa, a także dwa artykuły Ryszarda Gabryśia: *O pieśniach religijnych Jana Gawlasa*, drugi z nich jest tekstem audycji radiowej z roku 1992¹¹. Ponadto znajdziemy tam dość dokładne kalendarium życia i działalności Gawlasa oraz liczącą 43 pozycje bibliografię. Przy okazji pracy Iwony Kowali¹² zaznaczyć należy wkład Tadeusza Sikory oraz Ryszarda Gabryśia w zachowanie i rozpropagowanie dzieła Gawlasa. Tadeusz Sikora z Cieszyna jest zasłużonym ewangelickim działaczem muzycznym. Był bliskim współpracownikiem Gawlasa, a jego ojciec – ks. Paweł Sikora – był głównym autorem tekstów religijnych w twórczości kompozytora. Tadeuszowi Sikorze zawdzięczamy zachowanie i kaligraficzne – ręczne kopiowanie twórczości chóralnej Gawlasa oraz promocję tej twórczości w środowisku cieszyńskim.

Ryszard Gabryś – kompozytor, pedagog i animator życia muzycznego, wieloletni pracownik Akademii Muzycznej w Katowicach oraz Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie był uczniem, potem studentem Gawlasa. Propaguje on twórczość przez animację wykonań jego dzieł, artykuły naukowe, audycje radiowe i promowanie prac magisterskich. Obaj są nieocenionymi źródłami informacji dotyczących kompozytora i jego twórczości.

Inną ważną postacią jeśli chodzi o zachowanie i rozpropagowanie – tym razem dzieł organowych Gawlasa – jest prof. Julian Gembalski z Akademii Muzycznej w Katowicach. Owocem jego badań jest zgromadzenie rękopisów kompozytora w bibliotece AM w Katowicach, zamieszczanie jego utworów w swym repertuarze koncertowym i nagraniowym oraz publikacja artykułu *Twórczość organowa Jana Gawlasa*¹². W artykule tym prof. Gembalski dokonuje oceny twórczości organowej Gawlasa na tle dorobku innych kompozytorów, a także dość szczegółowej klasyfikacji i analizy tej twórczości. Zamieszcza również spis utworów organowych z podziałem na ustalone przez siebie kategorie.

ZYCIORYS

Jan Gawlas urodził się 27 grudnia 1901 roku w Dolnym Żukowie na Zaolziu (dziś dzielnica Czeskiego Cieszyna) w rodzinie rzemieślnika. Istotny jest wpływ pochodzenia Gawlasa na jego twórczość. Przede wszystkim chodzi tu o przynależność do kościoła luterańskiego, który na Śląsku Cieszyńskim ma charakter bardzo narodowy-polski. Drugi aspekt to kontakt z folklorem beskidzko-śląskim. Wśród przodków Gawlasa

¹⁰ Spis ten zamieszczony zostaje w niniejszej pracy za zgodą pana Tadeusza Sikory, z zaznaczeniem, iż nie jest to praca zakończona.

¹¹ „Radiowa Śląska trybuna kompozytorów”, Polskie Radio, program własny z Katowic 23.02.1992.

¹² Wydawnictwo AMiKS w Katowicach, Zeszyty Naukowe, seria I, nr 26, 1993.

znajdziemy ród Kawuloków – znany ród muzyków beskidzkich. Te dwa nurty: religijny (luterkański) i ludowy (folklor beskidzki) mają zasadniczy wpływ na kształtowanie się osobowości artystycznej Gawlasa i determinują pewną „aurę” duchowości jego muzyki. Ważny jest również dalszy kontekst, a mianowicie wykształcenie. Otóż Gawlas, oprócz znaczącej autodydaktyki, otrzymał klasyczne wykształcenie muzyczne, włącznie z wykształceniem akademickim. W początkowym okresie kształcił się sam, korzystając z pomocy miejscowego organisty, który wychowywał go na zbiorze *Das Wohltemperierte Klavier* J. S. Bacha. Dla organistów zbiór ten jest rodzajem „katechizmu” muzycznego. Fakt ten miał z pewnością znaczenie dla obranej przez Gawlasa drogi rozwoju kompozytorskiego, której podstawą stała się polifonia i styl „dawnych mistrzów” widoczny w twórczości organowej i chóralnej. Od roku 1917 uczył się u Zenona Pogrobińskiego – absolwenta konserwatorium wiedeńskiego. W roku 1917 podjął też naukę w Seminarium Nauczycielskim w Cieszynie (m.in. nauka teorii muzyki i dyrygentury chóralnej). Naukę tą ukończył egzaminem dojrzałości w roku 1921. Z tego okresu warto wspomnieć założenie przez Gawlasa w roku 1920 pierwszego ewangelickiego chóru młodzieżowego w Ligotce Kameralnej. Odtąd praca chóralna towarzyszyć mu będzie praktycznie do końca życia. To dla tego chóru powstała jego pierwsza pieśń: *Chwałę daj Panu o duszo moja*.

W latach dwudziestych Gawlas pracował na Górnym Śląsku, początkowo w Chorzowie, gdzie prowadził chór Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego, potem w Katowicach. Angażował się w ruch śpiewaczy. W roku 1925 na zawodach wojewódzkich Związku Śląskich Kół Śpiewaczych zdobył pierwszą nagrodę za wykonanie utworu *Paweł i Gawel* do słów A. Fredry. Utwór ten wykonał prowadzony przez niego chorzowski chór „Gwiazda”. Zarówno *Paweł i Gawel* jak i *Polowanie* zdobyły uznanie w środowisku muzycznym. Piotr Maszyński – dyrygent i kompozytor – czynił starania o wyjazd Gawlasa na studia kompozytorskie do Paryża. Pochlebne opinie dotyczące twórczości Gawlasa wyrazili również: prof. Jangust z Ostrawy, Piotr Maszyński z Konserwatorium w Warszawie, Henryk Opieński, Stanisław Bursa i Zdzisław Jachimecki. Stypendium to jednak nie zostało zrealizowane. W roku 1927 Gawlas złożył eksternistycznie egzamin w konserwatorium we Lwowie, uprawniający do nauczania muzyki w szkołach średnich. W Katowicach pracował od roku 1927, jako nauczyciel śpiewu w komunalnych szkołach średnich. Z pracy tej jednak został zwolniony już w roku 1930 – z przyczyn wyznaniowych¹³! Od roku 1931 oprócz chóru „Gwiazda” prowadzi chór „Zgoda” im. I. Paderewskiego w Świętochłowicach.

W roku 1929 wstąpił do Konserwatorium Muzycznego w Katowicach. Jego nauczycielami byli: Witold Friemann – kompozycja, Stefania Allinówna – fortepian i Bogusław Szabelski – organy. Konserwatorium to ukończył w roku 1932, uzyskując dyplom w zakresie wirtuozowskiej gry na organach oraz teorii muzyki. Początek stu-

¹³ Informację tę podał – za żoną Gawlasa – Tadeusz Sikora.

diów to również powstanie pierwszej kompozycji organowej – fantazji i fugi a-moll op. 7 – „w dawnym stylu”. Kompozycja ta została dostrzeżona przez wykładowców Akademii Muzycznej, a wykonana po raz pierwszy publicznie na koncercie w kościele ewangelickim w Katowicach. Jej wykonawcą był znany niemiecki organista parafii w Katowicach – Fritz Lubrich. Z czasu studiów i pracy na Górnym Śląsku pochodzą ambitniejsze utwory chóralne, takie jak np. motety: *O człowiecze wspomnij sobie, Szukajcie Pana*, pastorałka: *Na Judei błoniach* czy *Ludu mój Ludu*.

Od roku 1933 Gawlas powrócił do pracy w szkolnictwie podstawowym w Chorzowie i Cieszynie. Popadł w trudności materialne, tak iż zmuszony był wykonywać prace nie mające związku z muzyką. Z tego powodu nie mógł zrealizować swych ambicji kompozytorskich. Począwszy od roku 1933 Gawlas był organistą Kościoła Jezusowego przez prawie 27 lat.

W latach 1936-1937 prowadził w Cieszynie chór „Harmonia” oraz powołany został na nauczyciela Państwowego Liceum Pedagogicznego, gdzie pracował do wybuchu wojny. Znaczące dla twórczości Gawlasa było podjęcie w latach trzydziestych współpracy z ks. Pawłem Sikorą – poetą, twórcą tekstów i tłumaczem. Teksty Sikory inspirowały Gawlasa do tworzenia nowej muzyki chóralnej. Tadeusz Sikora relacjonuje tę twórczą i intensywną współpracę kompozytora z poetą. Ciekawe jest, iż o ile początkowo Gawlas tworzył muzykę do gotowych już tekstów, o tyle w późniejszym okresie współpracy również teksty musiały być modyfikowane ze względu na wymogi warstwy muzycznej. Z tego okresu pochodzą takie utwory, jak m.in.: *Pierchaj nocy ciemna, I czemu wciąż czekasz ma duszo*.

Przed wojną prowadził jeszcze Gawlas zorganizowany przez siebie chór parafialny przy Związku Polskiej Młodzieży Ewangelickiej w Cieszynie. Wojna zahamowała działalność chórmistrzowską Gawlasa oraz aktywność kompozytorską w tej dziedzinie. Po wojnie prowadził chór parafii ewangelickiej w Cieszynie do roku 1953. Również po wojnie ciągle powstawały nowe kompozycje, np: *Pieśń nową Panu zaśpiewam, Patrz jak z wolna w mękach kona* czy *Polonez Wesoły*.

Okres wojny jest istotny ze względu na powstanie utworów organowych. O ile większe kompozycje organowe (takie, jak preludia i fugi op. 12 i 13) powstają już w latach przedwojennych, o tyle zbiór miniatur chorałowych op. 14 powstaje w latach 1940-1942. Okres ten spędził Gawlas w Cieszynie i Gnojniku na Zaolziu¹⁴. We wrześniu 1939 komponuje pełną ekspresji fantazję na temat pieśni *Boże coś Polskę*. W czasie wojny w 1942 r. powstaje jeszcze kompozycja na sopran, skrzypce i organy – *Witaj Jezu Chryste*.

Powojenna historia Gawlasa jest związana z działalnością zawodową i artystyczną na Akademii Muzycznej w Katowicach. Od roku 1946 pracował tam jako starszy asystent, potem profesor. Prowadził klasę organów, kompozycji i teorii muzyki. W roku

¹⁴ Utwory ze zbioru *Chorały Kościoła Jezusowego* opatrzone są dzienną datą oraz miejscem powstania – Gnojnik.

1957 nadano mu tytuł docenta, w 1963 zaś został rektorem uczelni. Angażuje się w pracę śląskiego oddziału ZKP (1948). Oprócz działalności w uczelni kontynuował pracę w parafii cieszyńskiej, prowadząc chór parafialny – do roku 1953 oraz jako organista Kościoła Jezusowego – do roku 1960. Z katowicką uczelnią związany był aż do nagłej śmierci 11 czerwca 1965 roku.

TWÓRCZOŚĆ

Jak już wspomniałem na wstępie, brak pełnego, zamkniętego opracowania i zestawienia kompozycji Gawlasa. Noty o kompozytorze zamieszczone w *Almanachu kompozytorów polskich* i *Słowniku Muzyków Polskich* powstałe jeszcze w latach 60., oraz *Encyklopedii muzycznej* (lata 80.) czy słowniku *Ewangelicy w Polsce* podają tylko informacje fragmentaryczne, opierając się raczej na utworach wydanych. Zestawienia te, nie będące wynikiem szczegółowych badań, nie są reprezentatywne i wprowadzają trochę zamieszania – zwłaszcza jeśli chodzi o liczbę kompozycji i ich opusowanie. Dalej dodać należy, iż część kompozycji – powstałych w latach 50. nie należy traktować jako swobodną twórczość kompozytora. Są to pieśni „masowe”, np. *Uśmiech wsi*, *Marsz robotników*, *Towarzysz Koba* itp. Twórczość religijna nie miała oczywiście szans na rozpowszechnienie. Pogląd o niższości sztuki kościelnej jest zresztą obecny nadal w środowiskach akademickich. Gawlas przygotowując do wydania część miniatur chorałowych (w latach 50.), musiał pominąć ich religijne tytuły. Jeżeli chodzi o wykaz kompozycji religijnych Gawlasa, najbardziej reprezentatywny jest zestaw – jeszcze nie do końca opracowany – sporządzony przez Tadeusza Sikorę, a zamieszczony w pracy Iwony Kowali. Tadeusz Sikora otrzymał po śmierci Gawlasa – jako zaufany człowiek, wszystkie rękopisy utworów chorałowych od wdowy po Gawlasie. Twórczość organowa wyszczególniona jest w sposób najbardziej kompletny w pracy Juliana Gembalskiego. Weryfikuje on też mylne dane dotyczące istnienia i opusowania niektórych utworów.

Dorobek artystyczny Gawlasa obejmuje następujące kategorie: twórczość wokalną i wokально-instrumentalną, instrumentalną i pedagogiczną.

W twórczości wokalnej rozróżnić należy utwory świeckie i religijne. Utwory świeckie to kompozycje ludowe, np. *Pieśni Śląskie* i kompozycje powstałe do tekstów poetyckich, na przykład *Polowanie czy Paweł i Gaweł*. Utwory te powstawały generalnie z myślą o wykonaniu koncertowym przez chóry profesjonalne i odznaczają się wyższym stopniem trudności niż utwory religijne. Utwory religijne mają wprawdzie zróżnicowany poziom trudności, jednak pisane były głównie z myślą o amatorskich chórach kościelnych. Tadeusz Sikora relacjonuje, iż Gawlas przywiązywał dużą wagę do praktycznego „wypróbowania” kompozycji.

Utworów religijnych (chórałnych a’cappella) jest 57, z czego 33 to kompozycje oryginalne, a 24 to opracowania istniejących już melodii. Kompozycje te powstawały

do tekstów: ks. Pawła Sikory – 10 tekstów, Marii Pasz (córci Pawła Sikory) – 7 tekstów, ks. Jana Nogi – 6 tekstów, ks. Edwarda Romańskiego – 2 teksty oraz po jednym tekście E. Gebhardta i ks. Karola Geroka. Teksty czerpał Gawlas również bezpośrednio z Biblii (fragmenty Księgi Izajasza, Psalmów, Ewangelii wg św. Łukasza, Marka oraz Objawienia św. Jana). Autorzy tekstów opracowywanych, obcych melodii to: Maria Roy, ks. Paweł Sikora, ks. Jerzy Heczko. 19 kompozycji wydanych zostało przez Polski Kościół Ewangelicki w latach 70.¹⁵ Wydawnictwo to – oprócz pojedynczych, powielanych we własnym zakresie kompozycji – stanowi do dziś jedyne źródło materiału nutowego kompozycji Gawlasa dla chórów.

Jeśli chodzi o formę, to wyróżnić należy proste pieśni zwrotkowe (np. *Zjaw się Panie czy Chwałę daj Panu*), kompozycje wieloodcinkowe (np. kompozycja pasyjna *Agdy było około godziny dziewiątej*) czy motety (np. *Szukajcie Pana*).

Do tego religijnego nurtu zaliczamy też utwory solowe z akompaniamentem instrumentalnym. Są to kompozycje na organy, skrzypce i głos solowy: *Witaj Jezu Chryste, Toruj Jezu sam*, czy na organy i głos solowy: *Modlitwa wśród łanów zbóż, Wielbim Cię Panie*.

Do nurtu religijnego zaliczyłbym również napisaną w roku 1957 suitę na fortepian, ze względu na nawiązanie do wcześniejszej twórczości organowej – przez użycie chorału.

Twórczość organową podzielić można na dwie grupy. Do pierwszej z nich należą kompozycje większe: preludia i fugi, fantazje, fantazje i fugi powstałe w latach trzydziestych.

Druga grupa to 41 miniatur chorałowych pochodzących głównie ze zbioru *Chorały Kościoła Jezusowego* op. 14¹⁶. Powstały one w latach 1940-1942 i 1942-1944. W latach pięćdziesiątych opracował Gawlas 12 kompozycji z tego zbioru z myślą o publikacji w PWM-ie. Wprowadził nieznaczne zmiany w stosunku do pierwowzoru oraz opatrzył utwory znakami wykonawczymi (frazowanie, artykulacja, dynamika, aplikatura pedałowa, podział na manualy). Zlikwidował natomiast tytuły – które jako religijne nie mogły zostać wydane w latach 50. Wydanie to jednak nie doszło do skutku.

W kontekście twórczości organowej wymienić należy jeszcze liturgię, opracowaną przez Gawlasa w układzie czterogłosowym¹⁷, a wydaną w postaci ręcznie sporządzonych zeszytów. Znane w obszarze Kościoła ewangelickiego są zamieszczone tam harmonizacje *Modlitwy Pańskiej, Słów Ustanowienia* czy autorstwa Gawlasa *Błogosławieństwo Aronowe*.

W latach pięćdziesiątych XX w. ewoluje znacznie język muzyczny oraz warsztat kompozytorski Gawlasa. Powstają trzy kompozycje w oparciu o współczesne techniki

¹⁵ *Zbiór pieśni dla chórów Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego*, oprac. Karol Hławiczka, Wydawnictwo „Zwiastun”, Warszawa 1971.

¹⁶ Co do numeracji i opisu por. J. Gembalski, *Twórczość organowa Jana Gawlasa*, Wydawnictwo AMiKS w Katowicach, Zeszyty Naukowe, seria I, nr 26, 1993.

¹⁷ J. Gawlas, *Śpiewy liturgiczne dla nabożeństw ewangelickich*, Cieszyn 1949.

kompozytorskie. W roku 1956 powstaje wspomniana już *Suita na fortepian*, w 1957 *Wariacje na wiolonczelę i fortepian* – utwory wydane w PWM. Powstał również niedokończony *Koncert klarnetowy w wersji na klarnet z fortepianem*. Rekonstrukcji tego utworu dokonał Józef Podobiński – uczeń Gawlasa. Szkoda, że ten kierunek kompozytorski nie mógł już być kontynuowany.

Praca dydaktyczna Gawlasa owocuje powstaniem podręczników: do nauki harmonii¹⁸, współczesnych technik kompozytorskich¹⁹ oraz kontrapunktu²⁰.

Główne kierunki współczesnej techniki kompozytorskiej to skrypt, na którym wychowali się bezpośrednio lub za sprawą wychowanków chyba wszyscy kompozytorzy określani czasami mianem „śląskiej szkoły kompozycji”.

CHARAKTERYSTYKA TWÓRCZOŚCI

Próbując w sposób ogólny scharakteryzować twórczość Jana Gawlasa, należy wskazać na źródła, które ukształtowały jego osobowość muzyczną, duchowość oraz warsztat kompozytorski. Na wstępie wspomniany już został wpływ środowiska, w jakim wychował się i potem działał Gawlas – tzn. luterański Śląsk Cieszyński. Drugie ważne źródło to również wspomniany już folklor beskidzki. Zainteresowanie tym folklorem wyraża się w licznych opracowaniach, a jego elementy znajdziemy również w wielu utworach religijnych i organowych. W trochę przerysowany, ale trafny sposób określił to Tadeusz Sikora, mówiąc iż „cała jego twórczość organowa nacechowana była kolorytem ludowym, śląskim i ogólnosłowiańskim; brzmiała w niej nuta starych chorałów z dawnych kancjonałów i choralnika ks. Jana Winklera i późniejszych Jerzego Klusa i Pawła Pustówki”. Charakterystyka ta doprowadza nas do kolejnego ważnego źródła języka muzycznego Gawlasa, jakim jest chorał. W tym przypadku chodzi o chorał luterański pochodzenia słowiańskiego. Gawlas jest może jedynym kompozytorem śląskim, który opracowuje zbiór chorałów nie należących do niemieckiego obszaru kulturowego. Proweniencja i ewolucja melodii i tekstów pieśni śpiewanych na Śląsku cieszyńskim, z których znaczna część sięga słynnego kancjonału *Cithara Sanctorum* Jerzego Trzanowskiego²¹, powinna stać się przedmiotem osobnych badań naukowych. Warto wspomnieć, że na Śląsku cieszyńskim jeszcze do lat 60. używano kancjonału Jerzego Heczki²² (niemalże na przekór warszawskim władzom kościelnym, które usi-

¹⁸ *Harmonia Funkcyjna*, Katowice 1962, wyd. II, pod redakcją R. Gabrysia, PWM, 1973.

¹⁹ *Główne kierunki współczesnej techniki kompozytorskiej*, Wyd. PWSM, Katowice 1963-64.

²⁰ *Kontrapunkt*, wyd. PWM, 1971 (wyd. II 1979).

²¹ Ks. Jerzy Trzanowski (1592-1637) – kancjonał *Cithara Sanctorum... czyli pieśni duchowe*. Wyd. 1636 w Lewoczy. Zawierał 412 pieśni i używany był w kolejnych wydaniach przez ok. 300 lat. Na Śląsku Cieszyńskim korzystano z niego do połowy XIX wieku.

²² Kancjonał Heczki, czyli *Kancjonał czyli Śpiewnik dla chrześcian ewangelickich* ukazał się drukiem Karola Prochaski z Cieszyna w 1865 r. Był w większości tłumaczeniem *Citharay Sanctorum*. W Diecezji

łowały wprowadzić nowy, ogólnopolski kancjonał). To z tego kancjonału korzystał Gawlas. Niektóre chorały oprócz głębokiej warstwy tekstowej posiadają bardzo oryginalny kształt melodyczny (np. *Witaj Jezu Chryste* czy *Gdzieżeś ukochany Jezu mój*). To na pewno przede wszystkim ciekawa warstwa muzyczna była inspirująca do powstania kunsztownych opracowań. Przy okazji pieśni zauważyć należy, iż Gawlas opracowywał również pieśni ewangelizacyjne (opracowania dla chórów), mimo iż sam reprezentował postawę tradycyjnej „kościelnej” pobożności (w przeciwieństwie do swego młodszego brata Rudolfa – elektrofizyka, który reprezentował orientację pietystyczną i swe życie pozazawodowe poświęcił pracy misyjnej i ewangelizacyjnej).

Oprócz tych – typowo cieszyńskich, nieznanymi poza tym terenem pieśni opracowuje Gawlas również tradycyjne, powszechnie znane pieśni polskie. Z wyjątkiem fantazji op. 7 wszystkie utwory organowe oparte są na chorale – są więc rodzajem fantazji chorałowych, choć i w przypadku *Fantazji a-moll* mówić możemy o „chorałości”. Zamieszczanie fragmentów chorałowych znane jest z literatury organowej, np. u Mendelssohna, Regeera czy nawet C. Francka. Chorały – pieśni, których użył Gawlas w swych dużych opracowaniach – to w większości znane melodie: *Wśród nocnej ciszy*, *Czas radości wesołości*, *Nawiedz nas Duchu Święty*, *Kiedy ranne*, *Boże coś Polskę* i *Gdzieżeś ukochany*. Ten ostatni jako *Chorał op. 11*. Muzyka ta nawiązuje stylistycznie do niemieckiego późnego romantyzmu. Szczególnym źródłem inspiracji jest tu styl kompozycji Maxa Regeera, choć znajdziemy też wpływy innych, późniejszych twórców – np. J.N. Davida czy P. Hindemitha. Na uwagę zasługuje w zasadzie każda z sześciu zachowanych kompozycji osobno (jako zaginione oznacza Gembalski utwory z op. 11 i 15). Nie zagłębiając się jednak w niniejszym artykule w analizę stylistyczno-formalną, stwierdzić należy, że Gawlas w utworach tych pokazuje bogate pomysły i mistrzowski warsztat kompozytorski – szczególnie gdy chodzi o użycie technik polifonicznych – co stawia go na czele twórców organowych tamtego czasu.

Pozostając w kręgu inspiracji chorałowych, należy wymienić zbiór *Chorałów Kościoła Jezusowego*. Idea powstania zbioru jest osadzona w pewnej tradycji twórczej kompozytorów kręgu luterańskiego, ale nie tylko. Oprócz *Orgelbüchlein* J. S. Bacha prototypem – na gruncie polskim – mógł być zbiór: *Rok w pieśni kościelnej* Mieczysława Surzyńskiego op. 42. Utwory z tego zbioru – jak podaje Gembalski – Gawlas miał w swoim repertuarze. Utwory zawarte w zbiorze *Chorałów Kościoła Jezusowego* są jednoczęściowymi, polifonicznymi preludiami o przewadze faktury 4-głosowej, napisanymi na 2 manuala i pedały. Cantus firmus pojawia się z reguły tylko jeden raz, najczęściej w postaci długich wartości i przeważnie w tenorze. Jest też kilka bardziej rozbudowanych opracowań. Profesor Gembalski w swej analizie stawia miniatury chorałowe ponad utworami większymi:

Cieszyńskiej w Polsce śpiewano z kancjonału ks. Heczki do 1965 r., na Zaolziu zaś aż do początku XXI stulecia. Ostatnie wydanie (23) ukazało się w Czeskim Cieszynie w 1988 r., zawierało 894 pieśni.

może właśnie w tych utworach Gawlas ukazał największe pokłady swojej wrażliwości muzycznej. Subiektywny liryzm większości z nich w połączeniu z doskonałością warsztatu, uczynił z Miniatur utwory o wiele bardziej istotne dla całej twórczości [organowej] Gawlasa, niż jego preludia i fugi.

Dalej o znaczeniu twórczości organowej Gawlasa:

Na tle śląskiej twórczości organowej okresu międzywojennego i lat wojny, twórczość Gawlasa jest zjawiskiem o istotnym znaczeniu. Pomimo silnego oparcia w tradycji i braku cech nowatorskich twórczość ta wznosi się poziomem warsztatowym i wyrazem wysoce ponad użytkową z reguły twórczość innych kompozytorów, głównie uprawiających podobne gatunki Karola Hoppego i Roberta Gajdy. Przypomina ponadto żywotność pewnego gatunku muzyki, która choć istniała w szerokiej świadomości społecznej, pozostawała ciągle na uboczu zainteresowań twórców²³.

Osobne miejsce poświęca Gembalski *Chorałowi* op. 11. Utwór ten, to opracowanie chorału *Gdzieś ukochany, Jezu mój*. Chorał wydaje się swego rodzaju klamrą spinającą cały wątek chorałowy Gawlasa. Pojawia się on trzy razy w jego twórczości. Po raz pierwszy jako skromne opracowanie we wspomnianym zbiorze *Chorałów Kościoła Jezusowego*, potem jako rozbudowana fantazja chorałowa czy raczej *Charakterstück* op. 11. Na koniec powraca do tego chorału i cytuje go w całości w powstałej w latach 50., czyli gdy Gawlas zajmował się nowymi technikami kompozytorskimi, ostatniej części suity na fortepian²⁴. Dlaczego ten chorał był ważny dla Gawlasa? Może oprócz ciekawej oryginalnej linii melodycznej pewnego wyjaśnienia dostarcza tekst pieśni?

Inspirujący dla późniejszej twórczości Gawlasa był styl Debussy'ego, Bartoka, Szymanowskiego czy kompozytorów szkoły wiedeńskiej. Z tej inspiracji powstała suita na fortepian, wariacje na wiolonczelę i fortepian czy ukończony dopiero przez ucznia Józefa Podobińskiego dodekafoniczny koncert na klarnet.

Na koniec chciałbym wspomnieć o organach Gawlasa. Gawlas był znany jako organista koncertujący. W repertuarze swoim miał kompozycje m.in. Bacha, Regera i innych oraz własne. Tadeusz Sikora wspomina, iż Gawlas przygotowywał się do nabożeństw, ćwicząc w sobotę utwory, które miał wykonać nazajutrz. Do dyspozycji posiadał 35-głosowe organy znanej firmy działającej na Śląsku: Sauer/Walker. W tym czasie na Śląsku Cieszyńskim działał inny – chyba bardziej znany muzyk i muzykolog – Karol Hławiczka. Powstanie organów w Kościele Jezusowym w roku 1923 zawdzięczamy właśnie Karolowi Hławiczce. To on też z pewnością konsultował kształt brzmieniowy instrumentu. Brzmienie tych organów jest – ogólnie ujmując – szlachetne i stosunkowo – jak na tak duże wnętrze – łagodne i ciemne. Predestynuje ono instrument raczej do muzyki homofonicznej. Według relacji Sikory nie były to preferencje Gawlasa, który oczekiwałby

²³ J. Gembalski, *Twórczość organowa...*, s. 102-103.

²⁴ Fakt ten pomija w swej analizie Krystyna Turek: K. Turek, *Suita na fortepian Jana Gawlasa*, Prace specjalne 37, AM im. S. M., Gdańsk 1985.

raczej instrumentu o jaśniejszym, wyrazistszym brzmieniu, lepiej oddającego muzykę polifoniczną. Fakt ten istotny jest dla interpretacji muzyki organowej Gawlasa.

Podsumowując znaczenie twórczości Gawlasa, należy stwierdzić, iż oprócz zasług w dziedzinie pedagogicznej oraz muzyki ludowej, z perspektywy czasu szczególnego znaczenia nabiera twórczość religijna. Biorąc pod uwagę tę twórczość, był Gawlas swego rodzaju kantorem śląsko-luterańskim. Jednym z niewielu i jednym z tych, których poziom wyszedł poza ramy regionalne. Myślę, że oprócz absolutnej konieczności wydania jego religijnych utworów potrzebna jest refleksja – przede wszystkim w ramach Kościoła, w którym działał – dotycząca możliwości kontynuacji jego dzieła. Gawlas mógłby bowiem pretendować do miana śląskiego twórcy polskiej ewangelickiej muzyki kościelnej.

SPIS RELIGIJNYCH KOMPOZYCJI CHÓRALNYCH JANA GAWLASA²⁵

TYTUŁ	MIEJSCE I DATA POWSTANIA	AUTORZY TEKSTU
A gdy było około szóstej godziny	Katowice, 1927 (?)	Ewang. Łuk. 23, 43-46, Mar. 15, 33-37
Bądź wierny aż do śmierci (motet)	Katowice, ok 1931 (?)	Obj. św. Jana 2,10 b
Błagalne modły Panie zważ (modlitwa wśród łanów zbóż) na głos solowy z organami	Cieszyn, sierpień 1945	Paweł Sikora
Boże święty, Ojcze nasz,	Cieszyn, lata 50.	ks. Jan Noga
Boże wieczności, Boże pokoju	Cieszyn, lata 50.	ks. Jan Noga
Zbawczą potęgą (Chrystus nadzieja świata)	Cieszyn, 1956	Maria Pasz
Chwałę daj Panu,	Ligotka Kameralna, 1925	J. Herrnschmidt – tł. Paweł Sikora
Czym jest Ci miłość Jezusa?	Cieszyn, 15.01.1934	tł. z ang. Paweł Sikora, ok. 1910
Dzisiaj miłość nowym życiem	Cieszyn, 1956-1958	Maria Pasz
I czemuż wciąż czekasz ma duszo?	Cieszyn, 29.01.1934	G.F. Root – tł. Paweł Sikora ok. 1910
Jeśli kto jest w Chrystusie,	Cieszyn, 1957	Maria Pasz, wg II Kor. 5, 17

²⁵ Wykaz sporządzony według pracy Iwony Kowali oraz danych zebranych przez Tadeusza Sikorę. Wykaz oraz dane są niepełne!

Ku słońcu, ku szczytom (tylko melodia)	Cieszyn, ok. 1958	Maria Pasz
Na Judei błoniach	Katowice, 10.11.1932	Paweł Sikora, wg Harfa Syjońska
O, człowiecze wspomnij sobie	Katowice, 1931	tekst staropolski, Śpiewnik Kościelny nr 386
Odchodzą z doliny cierpienia	Cieszyn, 1956-1958	Maria Pasz, wg Obj. św. Jana 7,13-14
Panie, Ty sam Twój Kościół wódź	Katowice, 1926, druk 1929	J. Zwingli – tł. Paweł Sikora
Patrz jak z wolna w mękach kona	Skoczów, ok. 1955	Jan Noga
Pierzchaj nocy ciemna,	Katowice, 1932	wg Harfy Syjońskiej, wyd. III 1922
Pieśń nową Panu zaśpiewam,	Cieszyn	Paweł Sikora, wg Obj. św. Jana 21, 5
Poruczam Ci, mój Zbawco życie swe	Cieszyn, 1956-1958,	Maria Pasz
Po zwycięskim boju chwały,	Ligotka Kameralna 11.03.1912, wersja nowsza 1930	Paweł Sikora
Spoczynek jest dan	Cieszyn, lipiec 1945	Paweł Sikora
Śmierć Jezusa (A gdy było około...)	Katowice, 1927	Ewang. Łukasza 23, 44-46, Ewang. Mar. 15, 33-37
Śpiewajmy Panu pieśń nową (kanon)	Cieszyn, lata 50.	wg Psalmu 98,1
Szukajcie Pana (Motet)	Katowice, 1932	wg Izajasza 55, 6-7
Tam, gdzie Bóg żywy	Cieszyn, 1955-1957	Jan Noga
Trwa w niepojętej wieczności	Cieszyn, 1959	Maria Pasz
Wiedz mię Zbawco dzień po dniu	Cieszyn ok. 1955-1957	Jan Noga
Wielbim Cię Panie lub		
Trwajcie niezłomnie przy wierze		
(Na organy, głos solowy i chór)	Cieszyn 1938	Paweł Sikora

W pamięci mej, o młodzi chwile te,	lata 30.	Karol Gerok, Śpiewnik Kościelny 458
W skromnym miasteczku,	Cieszyn, 1955	Jan Noga
Zjaw się Panie z niebios sfer lub: Panie sam swój kościół wódz, lub Wznosim oczy swe do gór,	Katowice, 1926	Paweł Sikora
Złotą w koło falą zbóż,	Cieszyn, sierpień 1945	Paweł Sikora
Zmartwychwstał Pan,	Cieszyn, lata 50.	Edward Romański

SPIS PIEŚNI RELIGIJNYCH OPRACOWANYCH PRZEZ JANA GAWLASA

TYTUŁ	MIEJSCE I DATA POWSTANIA	AUTOR, ŹRÓDŁO MELODII,	AUTOR, ŹRÓDŁO TEKSTU
Aniołowie z niebios		E.S. Lorenz	Paweł Sikora, Harfa Syjońska wyd. III z 1922 r.
Boże mój i Ojczy (na chór męski)	Ligotka Kameralna 1925	Autor nieznany pieśń starokościelna	Jerzy Heczko
Boże, sprawiedliwy Boże (na chór męski)	Ligotka Kameralna 25.04.1925	Johann Crüger, mel. „O przecudny piękny świecie” wg. Choralnika Hesse	Jerzy Heczko, Kancjonał Heczki, nr 56 wyd. 21
Chrystus Pan wstał z martwych		Starokościelna, mel. Wg wersji wydanej w Wit- temberdze w 1529	Wg Kanc. Trzanowskiego nr 211
Czyli nie masz dla Jezusa miejsca, gdy chce twoim być?		C.C. Williams, Harfa Syjońska nr 81, wyd z 1965	C.A. Daniel – tł. Paweł Sikora
Daj nam Panie wytrwać w czasie burz	Cieszyn, lata 30.	W.G. Tomez	Maria Roy – tł. ze słów. Paweł Sikora, Harfa Syjońska nr 448
Duch wielbi Ciebie	Cieszyn, lata 30.		J. Trzanowski – tł. Paweł Sikora, nowsza wersja Śpiewnik Kościelny nr 469

Gotowiśmy wszyscy	Ok. 1950	W. B. Brandbury	Tekst angielski – tł. Paweł Sikora
Ludu mój, ludu	Cieszyn, lata 30.	T. Klonowski	Wg Śpiewnik Kościelny nr 124
Łódź chyża Jordanem płynie	Cieszyn, lata 30.	Maria Roy	Tł. ze słow. Paweł Sikora
Narodów przyjdź zbawienie		Wg Hymnu Veni Redemptor gentium	Karol Kuzmany – XIX w.
O mów, czy krew swą wylał Pan	Cieszyn, lata 30.	S.J. Vail, Harfa Syjońska	L.Watts – tł. Paweł Sikora
O nasz wielki, święty Panie (chór męski)		W.A. Mozart	
O, niech kto chce, ugania się	Cieszyn, 1938	J. Stobäus 1613	G. Weissel 1623 – tł. z niem Paweł Sikora
O wpuść do głębi duszy (trio żeńskie)	Cieszyn, lata 30.	W. Kirkpatrick, Harfa Syjońska nr 140 wyd. II	E. Reckt – tł. Paweł Sikora
Pośród lilii włości	Cieszyn, 21.11.1937	K. Voigtländer	J.L.K. Allendorf – tł. z niem. Paweł Sikora
Przejdziemy nawet ocean	Cieszyn, lata 30.	Maria Roy, Harfa Syjońska nr 360, wyd. II	Maria Roy – tł. ze słow. Paweł Sikora
Słyszcie, jako dzwonią	Cieszyn, 1951	Mel. ang. ze śpiewnika „Cytra”, Trzanowice 1950	Karol Hławiczka, wg „Cytra”
Spuście, Nieba roś	Cieszyn, lata 30.	Wg choralnika Jana Winklera	J. Trzanowski, tł. Paweł Sikora
Toruj Jezu sam (głos solowy z organami)	Cieszyn, lata 30.	A.Dresse 1689	M.L von Zinzendorf – tł. wg Lira Syjońska 1848
Witaj Jezu Chryste (na głos solowy, skrzypce i organy)	Cieszyn, 1942	Wg Choralnika Jerzego Klusa 1886	J. August (śpiewnik J.Trzanowskiego) – tł. W. Brzozowski
W objęcia Boże, skądśmy wyszli	Cieszyn, lata 30.	Maria Roy	Maria Roy – tł. ze słow. Paweł Sikora
Za mną! Wódz nasz Chrystus mówi	Cieszyn, lata 30.	J. Cruger, wg choralnika J. Klusa	J. Schaeffler (Angelus Silesius) – tł. Paweł Sikora

WYKAZ KOMPOZYCJI ORGANOWYCH²⁶

- Fantazja i fuga a-moll op.7 „w dawnym stylu” 1929
 Fantazja i fuga op. 12 na temat kolędy *Wśród nocnej ciszy* 1937
 Preludium i fuga op. 13 nr 1 na temat chorału *Czas radości* 1933
 Preludium i fuga op. 13 nr 2. na temat chorału *Nawiedz nas, Duchu Święty* 1938
 Preludium i fuga G-dur op. 13 nr 3 na temat chorału *Kiedy ranne wstają zorze* 1938
 Fantazja op. 14 na temat hymny *Boże coś Polskę* 1939
 Chorał op. 11 Na temat chorału *Gdzieś ukochany Jezu Mój*
 Fantazja i fuga op. 11 (niezachowana)
 Fantazja op. 15 (niezachowana)
 Miniatury organowe – preludia chorałowe
 Chorały Kościoła Jezusowego w Cieszynie, op. 14²⁷
- Ogólne chwały, prośby i dziękuję
A na ziemi niechże będzie 9 VII 1942
 Czego chcesz od nas Panie
Dobroci, łaski pełny 8 VI 1943
Panie Boże, niechże będzie 16 X 1941
- Przyjście Pańskie / Adwent
Jako o tym Prorocy 25 VII 1941
Wierzymy w jednego Boga 12 VII 1941
Witaj Jezu Chryste
- Narodzenie Pańskie
Bóg się rodzi
Chrystus, Syn Boży 24 XII 1940
Czas radości
Gdy się Chrystus rodzi
Jest pisano dawnym rokiem 18 III 1941
Syn Boży się nam narodził 23 XII 1941
Syn Boży się nam narodził
W żłobie leży
Wierzymy serdecznie 11 IV 1941
- Męka i śmierć Chrystusowa
Cóżś uczynił III 1941
Gdy Pan Jezus był pochowany 13 III 1941
Jezu Chryste Panie miły 4 III 1941
Podziękujmyż Chrystu Panu II 1941

²⁶ Według spisu sporządzonego przez J. Gembalskiego. Zamieszczono daty powstania kompozycji.

²⁷ Wykaz tytułów uporządkowany według rubryk kancjonału Jerzego Heczki.

Smutny czas niniejszy

Spojrzyj na Jezusa Pana 25 III 194(?)

Ty, coś cierpiał za nas 26 III 1941

Umęczenie Jezusa 26 II 1941

Zmartwychwstanie Pańskie

Nuże wielkanocne chwały 10 IV 1941

Trzeciego dnia wstał Zbawiciel 3 IV 1941

Pieśni o Duchu Świętym / Zielone Świątki

Nawiedz nas Duchu Święty 28 V 1941

Wierzmy wszyscy w Boga 29 V 1941

Miłość ku Bogu i Chrystusowi

Gdzieżeś ukochany XI 1944

Powinności ku Bogu / Ufność

Kto się w opiekę 28 VII 1941

Krzyż, pociecha i ufność Bogu / krzywda

Pan Bóg jest mą siłą 24 X 1941

Wszyscy, co składają 30 I 1941

Pieśni stołowe

Bądź od nas uwielbiony VIII 1942

Pieśni poranne

Jezusie miłosierny 3 X 1941

Panie słuchaj głosu mego 21 XII 1940

Pieśni wieczorne

Pod wieczór Twoja czeladka 26 VI 1943

Pieśni pogrzebowe

Mój młody żywot skończony 15 XI 1944

O, śmierci okrutna 7 XI 1941

Zmartwychwstanie, sąd i żywot wieczny

Wiemć ja, że w niebie 1 II 1941



Il. 1. Jan Gawlas



Il. 2. Rękopis fantazji organowej a-moll, op.7



Il. 3. Chorały Kościoła Jezusowego - rękopis chorału "A na ziemi..."

JAN GAWLAS – DER SCHLESISCHE SCHÖPFER DER EVANGELISCHEN KIRCHENMUSIK

ZUSAMMENFASSUNG

Der vorliegende Aufsatz informiert über das Leben und Schaffen von Jan Gawlas, dessen Werk, obwohl heute unbekannt, einmal von großer Bedeutung war und die im Aufsatz aufgestellte These, er sei Schöpfer der evangelischen Kirchenmusik in Schlesien, bestätigt.

Am Anfang werden der Forschungsstand und die Literatur über die Religionsmusik von Gawlas dargestellt. Es wurde vor allem auf die Magisterarbeit von Iwona Kowala *Chóralne pieśni religijne a'capella Jana Gawlasa* hingewiesen, welche 1993 an der Schlesischen Universität in Cieszyń entstand, sowie auf einen Aufsatz von Prof. J. Gembalski *Twórczość organowa Jana Gawlasa*, welcher in der Reihe „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej“ in Katowice veröffentlicht wurde. Dies sind die ausschlaggebenden Studien über das religiöse Schaffen von Jan Gawlas.

Weiterhin wird der Lebenslauf des Komponisten besprochen. Die wichtigsten Punkte in diesem sind: Abstammung aus Teschner Schlesien und die lutherische Erziehung, das Interesse für das Sängertum und die Leitung verschiedener Chöre, das Interesse für Volkskunst, die Arbeit in Oberschlesien sowie die Nachkriegsjahre, die durch die Tätigkeit an der Musikakademie in Katowice geprägt waren, deren Rektor Gawlas 1963 wurde.

Im nächsten Abschnitt wird das erhaltene religiöse Werk von Gawlas analysiert. Dazu gehören: 57 Kompositionen für Chor a'capella (davon 33 originale Kompositionen und 23 Bearbeitungen von vorhandenen Melodien), 4 Kompositionen für Solostimme mit Orgel oder Solostimme, Geige und Orgel. Die Kompositionen für Orgel sind in zwei Gruppen eingeteilt: größere Werke – 9 Kompositionen (Präludien, Phantasien und Präludien und Fugen, Phantasien und Fugen), wovon 2 nicht erhalten geblieben sind, und kleinere Kompositionen – 41 Choralbearbeitungen, gesammelt in *Chorały Kościoła Jezusowego*.

In der Darstellung von Gawlas' Werk wird der Einfluss seiner Abstammung auf sein Schaffen betont. Hervorgehoben wird die Prägung durch das lutherische Milieu

mit seiner Tradition der Kirchenmusik, vor allem der Chormusik und des Chorals, sowie Volksmusik aus den Beskiden und tiefgreifende musikalische Studien. Im gesamten religiösen Werk fallen die Einflüsse der „alten Meister“, vor allem die von J. S. Bach, als auch jene der deutschen Romantik – insbesondere die von Max Reger – auf. Es wird auch darauf hingewiesen, dass er auch slawische Choräle komponiert hat. Der Aufsatz enthält darüber hinaus ein Verzeichnis der religiösen Werke von Jan Gawlas.